BİBLİYOGRAFYA :

Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân* (haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 14-20; Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928, s. 318, 381-383, 387-388; D. Cydonès, *Correspondance*, Vatican 1975, I-II, tür.yer.; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 18, 19, 54, 55, 70; Ducas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. J. Magoulias), Detroit 1975, tür.yer.; N. Gregoras, *Rhomäische Geschichte* (trc. J. L. Dieten), Stuttgart 1973-88, I-III, tür.yer.; a.mlf., "Şehzade Halil'in Sergüzeşti" (trc. İ. Hoçi), *TOEM*, I/4 (1328), s. 239-252; Karamânî Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi* (trc. İ. Hakkı Konyalı, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 346-347; Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 126-134; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 84-87; Oruç b. Âdil, *Târih*, Manisa Muradiye Ktp., nr. 1373, vr. 41ª; *a.e.: Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 20-26, 92-97; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 162-164, 190-196, 210-310; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 89-116; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr. Fr. Giese), Breslau 1922, tür.yer.; *a.e.* (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 21-29; *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri* (nşr. Ö. Lütfi Barkan – Enver Meriçli), Ankara 1988, s. 26-44; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, İstanbul 1279, I, 103-125; Phil. Konstantin, *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic* (ed. M. Braun), 's-Gravenhage 1956; C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, s. 351-352; a.mlf., *Geschichte der Serben*, Gotha 1911-18, I-II, tür.yer.; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908, I, 196-266; a.mlf., "Latins et grecs d'Orient et l'établissement des turcs en Europe, 1342-1362", *BZ*, XV (1906), s. 179-222; *Amasya Tarihi*, III, 63-65; O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Warszawa 1930, s. 82-85, 169-212, 233, 241-309; P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, I-II, tür.yer.; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, tür.yer.; a.mlf., *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957, tür.yer.; F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, Paris 1958, I, 541; a.mlf., "Una proposta di lega antiturca tra Venezia, Genova e Bizanzio nel 1363", *Archivio storico italiano*, sy. 113 (1955), s. 321-334; S. Novaković, *Srbi i Turci, XIV i XV veka*, Beograd 1960, s. 197, 437-438; Halil İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 207-248; a.mlf., "Edirne'nin Fethi", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 137-159; a.mlf., "How to Read Âşık Pashazâde's History", *Studies in Ottoman History in Honor of Proffessor V. L. Ménage* (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 139-156; a.mlf., "Ahmedi's Gazânâme on the Battle of Kosova", *Kosova*, Paris 2000, s. 21-26; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, tür.yer.; G. Ostrogorski, *Serska oblast posle dušanove smrti*, Beograd 1965, tür.yer.; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 209, 219-361; I. Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Münich 1967, tür.yer.; a.mlf., "La prise de Serrès et le Firman de 1372 en faveur du monastère de Saint-Jean-Prodrome", *Acta Historica*, IV (1965), s. 15-24; a.mlf., "La conquête d'Andrinople par les turcs: La pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes", *Travaux et mémoires*, I, Paris 1965, s. 439-461; a.mlf., "Un acte concernant la surveillance des Dardanelles", *BEO*, XXIX (1977), s. 17-24; J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick 1969, tür.yer.; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara 1970, s. 103-104, 121; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 57; R. Mihaljčić, *Kraj Srpskog carstva*, Beograd 1975, s. 43-45; D. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*, Cambridge 1975, tür.yer.; *Cronaca dei Tocco di Cefalonia* (ed. G. Schirò), Roma 1975, tür.yer.; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, Philadelphia 1976, II, tür.yer.; A. Luttrell, *Latin Greece, the Hospillers and the Crusades (1291-1440)*, London 1982; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, tür.yer.; a.mlf., "Marginelia on the History of Epirus and Albania (1380-1418)", *WZKM*, LXXVIII (1988), s. 195-210; Th. A. Emmert, *Serbian Golgotha: Kosovo 1389*, New York 1990, s. 39, 43-44, 79-142; S. W. Reinert, "A Byzantine Source on the Battles of Bileca (?) and Kosovo Polje", *Studies in Ottoman History in Honor of Proffessor V. L. Ménage*, s. 249-272; N. Malcolm, *Kosovo: A Short History*, New York 1998, s. 58-80; K. Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge 1999, s. 15-20; a.mlf., "The Treaty of 1387 between Murad I and the Genoese", *BSOAS*, LVI/1 (1993); Mükrimin Halil Yinanç, "Feridûn Bey Münşeâtı", *TOEM*, XI/62-77 (1339), s. 161-168; XI/63 (1339), s. 77-81; P. Charanis, "An Important Short Chronicle of the Fourteenth Century", *Byzantion*, XIII, Bruxelles 1938, s. 335-362; a.mlf., "The Strife Among the Palaeologi and the Ottoman Turks, 1370-1402", *a.e.*, XVI (1943), s. 286-314; P. Tomać, "Bitka na Marici", *Vojnoistorijski glasnik*, VII, Beograd 1956, s. 61-74; R. J. Loenertz, "Jean V Paléologue à Venise (1370-1371)", *REB*, XVI (1958), s. 217-232; F. Dölger, "Zum Ausstand Andronikos gegen seinem Vater Johannes V. im Mai 1373", *a.e.*, XIX (1961), s. 328-332; G. A. Škrivanić, "Bitka na Márici", *Vojnoistorijski glasnik*, XIV (1963), s. 71-94; M. Spremić, "Harač Soluna XV veku", *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, X, Beograd 1967, s. 187-195; J. Chrysostomides, "Studies on the Chronicle of Caroldo with Special Reference to the History of Byzantium 1371 to 1377", *Orientalia Christiana Periodica*, XXXV, Roma 1969, s. 123-182; P. Schreiner, "Zur Geschichte Philadelpheias im 14. Jahrhundert (1293-1390)", *a.e.*, XXXV (1969), s. 375-431; V. Gjuzelev, "Chronikon Mesembrie", *Godišnik na Sofia Universite Istor. Fakultat*, sy. 66, Sofia 1975, s. 145-199; İsmail Eren, "Kosova'da I. Murad Hüdavendigar Türbesine Ait Tarihî Bir Belge", *GDAAD*, IV-V (1976), s. 67-80; J. Gill, "John V. Palaeologus at the Court of Louis of Hungary (1366)", *Byzantinoslavica*, XXXVIII/1, Prague 1977, s. 31-38; N. Kočev, "Quelques reflexions au sujet de la diplomatie de Byzance à l'époque de la pénétration ottomane dans les Balkans", *EB*, sy. 2 (1978), s. 101-113; İbrahim Artuk, "I. Murad'ın Sikkelerine Genel bir Bakış", *TTK Belleten*, XXXVI/184 (1982), s. 782-794; H. Matanov, "Contribution to the Political History of South-Eastern Macedonia after the Battle of Cernomen", *EB*, sy. 2 (1986), s. 31-44.

HALİL İNALCIK

MURAD II
(مراد)

(ö. 855/1451)

Osmanlı padişahı (1421-1444, 1446-1451).

Zilhicce 806'da (Haziran 1404) Amasya'da doğdu. I. Mehmed'in bir câriyeden olma oğludur (H. Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*'nde [III, 180] annesinin Amasya âyanından Divitdâr Ahmed Paşa'nın kızı Şehzade Hatun olduğunu kaydeder). On iki yaşına girince Amasya, Tokat, Sivas, Çorum ve Osmancık bölgelerini içine alan Rum vilâyeti beyliğiyle Amasya'ya gönderildi. Bir yıl sonra Amasya kuvvetleriyle Börklüce Mustafa isyanını bastırmak üzere Saruhan ve İzmir tarafına hareket emri aldı. O sırada babası Çelebi Mehmed Selânik'te Düzme Mustafa ile uğraşıyordu; Venedikliler Gelibolu'da Türk donanmasını yakmış, boğazı kesmişlerdi (29 Mayıs 1416). Bayezid Paşa Amasya ve Sivas kuvvetleriyle isyanı bastırdı. Murad Amasya'dan ayrılınca bu bölgedeki Moğol göçebeleri (Kara Tatarlar) kargaşalık çıkardılar. Şehzade, Bayezid Paşa ile beraber tekrar Amasya'ya döndü. 820-824 (1417-1421) yılları arasında Rum (Amasya) sınırında Osmanlılar'a karşı önemli gelişmeler oldu. Şehzade Murad ve yeni atabeyi Rum beylerbeyi Hamza Bey, Samsun'u İsfendiyaroğlu'nun elinden aldılar (Samsun'un Cenevizliler'e ait kısmı daha önce ele geçirilmiş görünmektedir; Neşrî, 1418'de Çelebi Mehmed'in başarısız seferiyle 1421'de Samsun'un fethini karıştırır; krş. *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, s. 21 vd.). Bu başarıdan az sonra Şehzade Murad ölüm döşeğinde olan babası tarafından Bursa'ya çağrıldı. Oraya gittiği zaman Çelebi Mehmed ölmüştü. Bizanslılar'ın yanında bulunan Düzme (Düzmece) Mustafa'nın harekete geçmesi korkusuyla vezirler padişahın ölümünü gizli tutmuşlar ve yeniçerileri bir bahane ile Anadolu'ya geçirmişlerdi. Bursa'da erkân ve bir kısım yeniçeriler tarafından kendisine biat edilen Murad Osmanlı tahtına çıktı (23 Cemâziyelâhir 824 / 25 Haziran 1421).

O sırada on yedi yaşında bulunan II. Murad, Çelebi Mehmed'in en büyük oğlu olup dört erkek ve yedi kız kardeşi vardı. Erkek kardeşleri Mustafa, Ahmed, Yûsuf ve Mahmud çelebiler idi. Ahmed babasının sağlığında ölmüştü. Mustafa on iki yaşında olup bir yıl önce Hamîd-ili sancak bey-

liğine gönderilmişti. Yûsuf sekiz ve Mahmud yedi yaşındaydı. Kardeş öldürme bir âdet şeklinde yerleşmiş olduğundan Mehmed Çelebi ölümünden önce çocuklarının hayatını korumak istemişti. Murad Edirne'de Osmanlı tahtına geçecek, Anadolu Mustafa'ya kalacak, Yûsuf ve Mahmud Bizans imparatorunun yanına gönderilecekti. Buna karşılık imparator Çelebi Mehmed'in kardeşi Mustafa'yı serbest bırakmayacaktı. Murad kardeşlerinin masrafları için imparatora her yıl para ödeyecekti.

II. Murad tahta çıktığında Bayezid Paşa vezîriâzam ve Rumeli beylerbeyi olarak devlet işlerini yürütüyordu. Bayezid Paşa, gelen Bizans elçilerine Yûsuf ve Mahmud çelebilerin teslim edilmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine II. Manuel Palaiologos, Limni'de sürgün bulunan Mustafa ile bir anlaşma yaparak onunla birlikte İzmiroğlu Cüneyd Bey'i serbest bıraktı ve on gemilik bir donanma, Dimitrios Leontarios kumandasında Bizans askerleriyle onları Gelibolu önüne çıkardı (Ramazan 824 / Eylül 1421). Bizans Mustafa'yı meşrû sultan tanıyordu. II. Murad'a karşı sadece Bizans değil, Anadolu'daki beylikler de ayaklanmıştı. Germiyanoğlu Yâkub Bey, onun sultanlığını tanımayarak Hamîd-ili sancak beyi olan Mustafa Çelebi tarafını tuttu. Hamîd-ili arazisi Karamanoğlu tarafından işgal edildi. II. Murad elçi gönderip yatıştırma siyasetine başvurdu ve durumu kabullendi. Çelebi Mehmed'in 818'den (1415) beri tâbiiyet altına aldığı Menteşeoğlu da ayaklandı ve bağımsızlığını ilân etti. Menteşeoğulları Ahmed ve Leys, babaları İlyas Bey gibi 1421'de bastırdıkları paraya Osmanlı padişahının adını koymadılar. Aydınoğlu ve Saruhanoğlu bu sırada bir kısım topraklarını tekrar ele geçirdi. II. Murad elçiler yollayıp Anadolu'daki beyleri yatıştırmaya çalıştı. İsfendiyar Bey de Çelebi Mehmed'in himayesinde Çankırı, Kalecik ve Tosya'da yerleşmiş olan kendi oğlu Kasım Bey'i oradan çıkarmıştı. II. Murad, İsfendiyar Bey'e karşı kuvvet gönderdi. Sinop'a kaçan İsfendiyar Bey diğer Anadolu beylerinin aracılığı ile barış yaptı (824/1421 sonbaharı veya kışı). II. Murad, Düzme Mustafa karşısında taht mücadelesi içinde bulunduğundan bu değişiklikleri kabullenmek zorunda kalmıştı.

II. Murad tabiiyet altına aldığı Menteşeoğlu da ayaklandı ve bağımsızlığını ilân etti. Menteşeoğulları Ahmed ve Leys, babaları İlyas Bey gibi 1421'de bastırdıkları paraya Osmanlı padişahının adını koymadılar. Aydınoğlu ve Saruhanoğlu bu sırada bir kısım topraklarını tekrar ele geçirdi. II. Murad elçiler yollayıp Anadolu'daki beyleri yatıştırmaya çalıştı. İsfendiyar Bey de Çelebi Mehmed'in himayesinde Çankırı, Kalecik ve Tosya'da yerleşmiş olan kendi oğlu Kasım Bey'i oradan çıkarmıştı. II. Murad, İsfendiyar Bey'e karşı kuvvet gönderdi. Sinop'a kaçan İsfendiyar Bey diğer Anadolu beylerinin aracılığı ile barış yaptı (824/1421 sonbaharı veya kışı). II. Murad, Düzme Mustafa karşısında taht mücadelesi içinde bulunduğundan bu değişiklikleri kabullenmek zorunda kalmıştı.

II. Murad'ı tasvir eden yağlı boya tablo (TSM, nr. 17/391)



Gelibolu'ya çıkan Mustafa Çelebi ahali tarafından iyi karşılanmış, ancak Gelibolu Hisarı'nda Şah Melik Bey ona karşı çıkmıştı. Mustafa, Gelibolu kuşatmasını İzmiroğlu Cüneyd'e bırakarak kendisi Edirne'ye yürüdü. Onu her tarafta Yıldırım'ın oğlu ve sultan olarak tanıdılar. Mustafa'nın Edirne'ye girmesini önlemek için harekete geçen Bayezid Paşa, Sazlıdere'de karşısına çıktıysa da emrindeki Rumeli askerlerinin Mustafa Çelebi tarafına geçmesi yüzünden ona itaat etmek mecburiyetinde kaldı, ancak Cüneyd Bey'in tahrikiyle idam edildi. Mustafa Edirne'ye girdi, bu haber üzerine Gelibolu Hisarı da teslim oldu. Fakat Mustafa ile Cüneyd, daha önceki anlaşmaya uyup kaleyi Bizanslılar'a teslim etmeye yanaşmadılar. Bu durumda Bizans ile II. Murad arasında bir yakınlaşma olduysa da (Dukas, s. 95) anlaşma sağlanamadı. Gelibolu geçidine ve donanmaya hâkim olan Mustafa Çelebi İstanbul Boğazı'nı da tutmuş bulunuyordu. II. Murad o zaman denizde bir müttefik buldu. Yeni Foça podestası Giovanni Adorno, Manisa şap madenlerinden kalan borçlarının affı karşılığında, II. Murad için gemi ve asker hazırlamayı taahhüt etti. Ceneviz yardımı II. Murad'ın başarısında önemli bir âmil olacaktır.

Mustafa, 26 Muharrem 825'te (20 Ocak 1422) 12.000 sipahi ve 5000 piyade ile Gelibolu üzerinden Anadolu'ya geçti (*Notes et extraits*, I, 316). Bursa yolunu ona kapatmak için Ulubat gölünün ayağı üzerindeki köprü yıktırıldı. Mustafa Ulubat suyunun öbür tarafında kaldı. Onun 4000 kişilik bir kuvvetle yapmak istediği baskın yeniçeriler tarafından sonuçsuz bırakıldı. O zaman Mihaloğlu Mehmed Bey uç beylerini II. Murad tarafına geçmeye teşvik etti. Cüneyd'e gizlice İzmir beyliği ve Aydın-ili vaad edilerek kaçması sağlandı. Bu son tedbir Mustafa'nın ordusunda bozguna yol açtı. Mustafa geri çekilince Hacı İvaz Paşa yapılan tahta köprüden yeniçerilerle geçip onun yaya askerini, azeblerini kılıçtan geçirdi. Rumeli uç beyleri de gelip II. Murad'a itaatlerini arzettiler. Mustafa Gelibolu'ya geçmeyi başardıysa da II. Murad'ın, Ceneviz gemilerinin yardımıyla Gelibolu'ya geçmesine engel olamadı. Ardından Edirne'ye ulaştı, oradan Eflak taraflarına hareket etti; ancak Kızılağaç Yenicesi'nde yakalandı ve Edirne'de idam edildi (825 / 1422 kışı). Diğer bir rivayete göre ise Mustafa Eflak'a, oradan Kefe'ye kaçmayı başarmıştı.

II. Murad bunun arkasından Bizans üzerine yürüdü (Receb 825 / Haziran 1422). Elli günden fazla süren kuşatma sonuç vermedi. Kardeşi Küçük Mustafa (o zaman on üç yaşındaydı), Karaman ve Germiyan beylerinin yanına kattıkları bir kuvvetle gelip Bursa'yı kuşatmıştı (Ramazan 825 / Ağustos 1422). Bu durumda II. Murad İstanbul'a karşı son bir genel taarruz yapmış ve şehri kuşatmaya devam edecek bir kuvvet bırakarak Edirne'ye gitmişti. Onun başarılarından endişeye düşen Anadolu beylerinden yalnız Karaman ve Germiyanoğulları değil, İsfendiyar Bey de saldırıya geçip Mustafa'yı desteklemekte gecikmedi. Rumeli'de Candaroğulları'nın müttefiki olan Eflak beyi aynı zamanda saldırıya geçti. Venedik ve Macaristan da bu ittifakta yerini aldı. Küçük Mustafa vak'ası gerçekte II. Murad'a karşı yapılan genel saldırı hareketinin bir yönünü teşkil eder. Bursa'yı kuşatan Mustafa, II. Murad'ın gönderdiği Mihaloğlu kuvvetleri karşısında kaçıp İstanbul'a sığındı. İmparator ile görüşerek Silivri'ye geçti; fakat Rumeli askeri karşısında tekrar kaçıp Kocaeli'ne gitti. Oradan İznik'e gelince şehir ona kapılarını açtı; Bursa ovasının bir kısmını da ele geçirdi. Bursalılar, bir taraftan II. Murad'a imdatçı gönderdikleri gibi diğer taraftan şehir büyüklerinden Ahî Yâkub ve Ahî Kadem'i rica için Mustafa'nın lalası Şarabdar İlyas Bey'e yolladılar. Bunlar İlyas Bey'i Bursa kuşatmasından vazgeçirdiler. İznik'te yerleşen Mustafa'ya Anadolu'nun önemli bir kısmı itaat etmiş görünmektedir. II. Murad lalası Yörgüç'ün ısrarı ile Bursa'ya gitmeye karar verdi. Önce Mihaloğlu gönderildi, arkasından kendisi Bursa'ya geldi. Oradan hareketle İznik'i muhasara etti. Kış yaklaştığından Mustafa'nın kuvvetleri dağılmıştı. İlyas Bey kendisine Anadolu beylerbeyliği verilmek suretiyle elde

edilmiş, halk da tekrar II. Murad'a dönmüştü. Mihaloğlu İznik'i kuşattı ve şiddetli çarpışmalar oldu. Bir çıkış hareketi sırasında içeri dalan Mihaloğlu ağır şekilde yaralandı. Ele geçen İznik yağmaya uğradı. İlyas Bey'in getirip teslim ettiği Mustafa idam edildi (9 Rebîülevvel 826 / 20 Şubat 1423). II. Murad, İznik'i aldıktan hemen sonra Taraklı Borlu'ya kadar ilerlemiş olan İsfendiyar Bey kuvvetleri üzerine yürüyüp onun kuvvetlerini dağıttı. Küçük Mustafa'yı Bursa'ya gönderen Karamanlılar'dan Mehmed Bey ise Antalya'yı kuşattığı sırada kaleden atılan bir top güllesiyle vurularak öldü (Safer 826 / Ocak 1423). Karaman tahtı için çıkan iç mücadeleden II. Murad faydalandı ve tahta çıkmasına yardım ettiği İbrâhim Bey'e bir antlaşma imzalattı. Karamanoğlu 1421'de babasının aldığı Hamîd-ili'ni bıraktı ve Osmanlı tâbiliğini kabul etti.

Macar yardımı ile Tuna üzerinde geçit yerlerinden saldıran Eflak beyi, II. Murad'ın Anadolu'daki başarılarını öğrenince iki oğlunu rehine gönderip barış istedi. Öte yandan padişahın Bizans'a karşı baskısı sürüyordu. Cemâziyelâhir 826'da (Mayıs 1423) Turahan Bey, Hexamilion (Kerme) surunu zaptederek Mora'ya girmiş, Selânik kuşatma altına alınmıştı. Venedik, Bizans'ın ümitsiz durumundan faydalanıp bir anlaşma ile Selânik şehrinin idaresini devralınca (826/1423 yazı) yeni bir bunalım çıktı.

Venedik, Osmanlılar'ın Selânik işgalini tanıması için bir taraftan yıllık haraç vermeyi (1500-2000 duka) teklif ediyor, diğer taraftan Pietro Loredano kumandasında donanmasını Gelibolu karşısına gönderiyor, nihayet genel bir taarruz için İzmir Beyi Cüneyd, Eflak beyi ve Macar kralı ile ittifak hazırlıyordu. Osmanlılar, İstanbul'un da Venedikliler'e teslim edileceği endişesine kapıldı. Cenevizliler'in aracılığı ile II. Murad, Bizans imparatoru ile barış antlaşması imzaladı (21 Rebîülevvel 827 / 22 Şubat 1424). İmparator yıllık 300.000 akçe haraç ödemeyi, Silivri ve Terkos hisarları hariç Marmara, Ege ve Karadeniz kıyılarında 1402'den sonra aldığı yerleri geri vermeyi kabul etti.

İzmir Beyliği'ni ve Aydın-ili'ni ele geçiren, ancak Osmanlı tâbiliğini reddeden Cüneyd Anadolu beylerini ve Bizans'ı tahrikten geri kalmadığı gibi Venedik ile ilişkiye girdi; ona karşı 828'de (1425) Anadolu beylerbeyliğine tayin edilen Hamza Bey'in Halil Bey idaresinde sevkettiği kuvvetler onu Akhisar civarında Gülnas'ta yendi. İpsili (Hypsela) Kalesi'ne sığınan Cüneyd teslim olmak zorunda kaldı ve soyu sopu ile birlikte imha edildi. Osmanlılar o yıl yalnız İzmir ve Aydın-ili'ni zaptetmekle kalmadılar, Menteşeoğulları'nın ve Hamîdoğulları'nın Teke'deki kolunun topraklarını da ilhak ettiler. Bu sırada Venedikliler, Bayezid'in oğlu olduğu iddia edilen bir Düzme Mustafa'yı daha meydana çıkardılar. 828 (1425) baharında Selânik'ten yola çıkan Mustafa Venedik donanması ile iş birliği yaptı. Kassandra ve Kavala Venedikliler'in eline düştü. Böylece Osmanlı-Venedik savaşı (1425-1430) başlamış oluyordu. Ertesi yıl Osmanlılar kayıplarını giderdiler. Selânik'ten tekrar çıkan Mustafa'ya Pazarlı ve Sarıca beyler karşı koydular. Savaş Arnavutluk'a da yayıldı. Osmanlılar burada Venedik'e ait Draç'ı (Dyrrachium) kuşattılar. Zilhicce 828'de (Ekim 1425) Venedik ile Macarlar arasında Osmanlılar'a karşı ittifak görüşmeleri başladı (*Notes et extraits*, I, 409).

824'ten (1421) beri Eflak ve Sırbistan üzerinde Macar nüfuzu kuvvetlenmişti. II. Murad bu iki memlekette tekrar Osmanlı hâkimiyetini kurmaya çalıştı. Macar himayesinde olan Eflak Beyi II. Dan'ın yerine Radu'yu getirmek için 827'de (1424) Osmanlı uç kuvvetlerinin yaptığı harekâta karşı Macar Kralı Sigismund Orsova'ya geldi. Osmanlılar 1426'da Dan'ı ve Macar kumandanı Pippo'yu bozguna uğrattılar. Bir Sırp kaynağına göre Sofya'ya gelen II. Murad, Vidin'den Tuna'yı aştı ve Macarlar'a önemli kayıplar verdirdi. Sırp Despotu Stefan Lazarevic İşkodra, Drivasto, Dulcigno (Ölgün) gibi limanları zaptetmiş olan Venedik'e karşı 1421'den beri savaş halinde olup II. Murad ile dostluğa önem veriyor ve Arnavutluk'taki Osmanlı uç beyleri kendisine yardım ediyordu. Fakat çok geçmeden Stefan, Venedik ile bir antlaşma yaptı (12 Ağustos 1423) ve bunu 1426'da tasdik etti. Onun her yıl Macar kralının yanına gitmesi ve Osmanlılar'a tâbiiyetini unutmuş görünmesi Edirne sarayının gözünden kaçmıyordu. 829'da (1426) Sırbistan'a giden Osmanlı elçisi onun Macaristan'dan dönmesini bekledi, ancak despot tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Sofya'da bulunan II. Murad bir ordu yollayıp Alacahisar'a (Kruşevać) kadar memleketini yağmalattı. Despot hemen bir elçi göndererek Alacahisar'a kadar olan yerleri terkedeceğini, her yıl haraç vereceğini, Macarlar veya kendisi tarafından Osmanlı topraklarına tecavüz edilmeyeceğini bildirdi. Osmanlılar da Bosna'ya karşı kendisine yardım etmeyi kabul ettiler. Stefan, Srebrenica'ya (Serebrenik) yürürken Osmanlı uç kuvvetleri de güneyden Bosna'ya girdiler ve Hırvatistan'a kadar ilerlediler (829/1426 yazı). Stefan'ın ölümüyle (19 Temmuz 1427) onun mirası meselesi Sırbistan üzerinde Osmanlı-Macar mücadelesini birdenbire şiddetlendirdi. Stefan, despotluğu yeğeni Georg Vulković'e (Vılkoğlu Branković) bırakmıştı. Fakat II. Murad, Olivera'nın Yıldırım Bayezid ile evliliğini öne sürerek kendisinin meşrû vâris olduğunu söyledi. Bu arada Sigismund gelip Belgrad'ı işgal etti. Osmanlı kuvvetleri de Alacahisar ve Tuna üzerindeki Güvercinlik (Golubać) Kalesi'ni ve Macar adasını aldılar. O kış Macar kralı Güvercinlik'i kuşattıysa da, Vidin uç beyi Sinan'ın yaptığı baskın üzerine geri çekildi; kuvvetlerinin önemli bir kısmı Tuna'da boğuldu veya esir edildi. Yeni despot Vılkoğlu elçi gönderip Stefan ile padişah arasında yapılmış eski antlaşmayı yeniledi, ayrıca kızını padişaha zevce olarak vermeyi kabul etti. Osmanlılar Eflak'ta da üstün geldiler. Sigismund 830 (1427) ilkbaharında Dan ile birlikte tekrar Eflak'a girmiş ve Yergöğü'yü almıştı. Fakat ertesi yıl Osmanlı hücumları sebebiyle Dan, padişaha sadakatini arzetti (Jorga, I, 392). Bundan sonra II. Murad ile Macar kralı arasında üç yıllık bir ateşkes imzalandı (831/1428).

Devletin Tuna üzerinde meşgul olduğu yıllarda (1426-1428) Venedik yeni barış teklifleriyle Selânik işini kabul ettirmeye çalışmış, yıllık vergiyi 300.000 akçeye kadar çıkarmıştı. Bu sırada doğuda baş gösteren gelişmeler onları tekrar ümitlendirdi. Macar kralı ile ilişki kuran Karamanoğlu, Macarlar Güvercinlik'i muhasara ederken Anadolu'da harekete geçmiş, Beyşehri'ni işgal edip Şarabdar İlyas'ı esir almıştı (Âşıkpaşazâde, s. 107). Rumeli'den ayrılamayan padişah Hamîd-ili'ni Karamanlılar'a bırakmak zorunda kaldı. Venedik, Karamanlılar ile Kıbrıs Kralı Janus vasıtasıyla bir ittifak için ilişkiye girdi. Diğer taraftan Şâhruh'un büyük bir ordu ile Anadolu'ya doğru yürüdüğü haberi Timur devrinde olduğu gibi bütün Hıristiyanlık âleminde sevinçle karşılandı. Venedik 832'de (1429) savaşı şiddetlendirdi. Ağustosta Venedik Amirali Pietro Mocenigo, Gelibolu Limanı'na saldırdı; limanı kapatan duvarı yıktıysa da burayı alamadı. Gelibolu karşısında beş gemi bırakarak çekildi. II. Murad, Selânik'e karşı yine kesin bir harekete girişemeyip doğudaki gelişmeleri endişe ile izlemeye başladı, Şâhruh'a karşı onun ölümüne kadar (850/1447) mûtedil bir siyaset güttü, Timurlular'ı tahrik et-

mekten kaçındı, daima bağlılığını teyit etti. Şâhruh'a karşı cephe alan kuvvetler Karakoyunlular ile Memlükler idi. Malatya ve Divriği'ye kadar Anadolu içine sokulmuş olan Memlükler'in de belli bir Anadolu siyaseti vardı. Onlar, Dulkadırlılar'la Karamanoğulları'nı kendi himayeleri altında tutmak ve Osmanlılar'ın birleştirme, doğuya doğru genişleme siyasetine karşı koymak istiyorlardı. 832'de (1429) Şâhruh ikinci defa büyük ordusu ile batıya doğru yürüdü. Müşterek tehlike karşısında Osmanlı-Memlük ilişkileri dostane bir hal aldı. Bir yıl önce Altın Orda Hanı Uluğ Muhammed Han da II. Murad'a bir mektup göndererek Toktamış ile Bayezid arasındaki dostluğu anıyor ve Eflak Beyliği'ni ortadan kaldırmak için birleşme teklifinde bulunuyordu (Kurat, s. 6-16). Şâhruh'un Selmas Meydan Muharebesi'nde Karakoyunlu kuvvetlerini perişan etmesi (17-18 Zilhicce 832 / 17-18 Eylül 1429), önünde Anadolu ve Suriye yolunun açılması Memlükler gibi Osmanlılar'ı da kaygıya düşürdü. Ancak Şâhruh'un Azerbaycan'dan Herat'a geri dönmeye karar vermesi onlara rahat bir nefes aldırdı.

II. Murad, Selânik meselesini çözmek için o kış hazırlıklarını tamamladı. Cemâziyelevvel 833'te (Şubat 1430) bütün ordusu ile Selânik üzerine yürüdü. Beylerbeyi Hamza kumandasında Anadolu kuvvetleri de bu sefere katıldı. Venedik donanması yetişmeden 4 Receb'de (29 Mart) sabaha karşı yapılan genel bir taarruzla kale alındı.

Osmanlılar Selânik'i fethettiği sırada Venedik Amirali S. Morosini, Epir sahillerinde oyalanıyordu. Şehrin düştüğü haberini alınca senato Arnavutluk'taki toprakları için de korkmaya başladı. Morosini'ye verilen tâlimatta barış görüşmeleriyle beraber Gelibolu'ya saldırabileceği bildiriliyordu. Şâhruh'un Azerbaycan'da bulunduğu haberi gelince (1430 baharına kadar Karabağ'da kalmıştır) Venedik Selânik'i geri alma ümidine kapılarak oraya taarruz emri gönderdi. Morosini, Gelibolu'ya gelip Emîr-Süleyman- Burgazı denilen hisarı kuşattı ve Osmanlılar'a önemli kayıplar verdirdi (833/1430 yazı). Venedik donanması Boğazlar'da Osmanlılar'ın her türlü askerî ve ticarî gidiş gelişini durdurdu. Bunun üzerine Hamza Bey, Lapseki'de ilk barış kararlarını imzaladı (Şevval 833 / Temmuz 1430, tasdik tarihi 15 Zilhicce 833 / 4 Eylül 1430). Selânik ve civarındaki Osmanlı hâkimiyeti tanınıyor, buna karşı Arnavutluk'taki şehirlerle İnebahtı'da (Lepanto) Venedik hâkimiyeti yıllık 236 duka haraç karşılığında kabul ediliyor ve Boğazlar'da Türk gemileri için serbest gidiş geliş taahhüt ediliyordu (metni için bk. *Notes et extraits*, I, 526). Venedik, II. Murad ile barış yapınca hemen Ceneviz'e karşı savaşa girdi. Osmanlılar eski müttefiklerine erzak ve gemi vererek her türlü yardımda bulundular. Osmanlı-Venedik ilişkileri bozuldu, savaşın yeniden başlama tehlikesi belirdi. Fakat o sırada Osmanlılar Arnavutluk'ta önemli sorunlarla karşılaştılar; Venedik'in tarafsızlığı büyük önem kazandı. Osmanlılar, Arnavutluk'un güney ve merkez kısımlarında kendi idarelerini kurmuşlar, kuzeyde ve dağlık bölgelerde kabilelere dayanan Arnavut beylerini haraçgüzâr tâbiler olarak bırakmışlardı. Bunların içinde en kuvvetli kişi, Akçahisar (Kroya) kuzeyinde Yuvan-ili'nde hâkim bulunan İvan (Yuvan) Kastriota idi. Diğer Arnavut beyleri gibi o da yıllık tahsisat vaadi alınca Venedik tarafına dönmekten ve onlara hizmet etmekten çekinmedi. 1428'de Venedik himayesine girmişti ve oğlu İskender Bey, bir Osmanlı beyi sıfatıyla Venedik arazisine saldırırsa bundan kendini sorumlu tutmamalarını rica ediyordu (*a.g.e.*, I, 474 vd.). Selânik'ten sonra Yuvan-ili'ne gelen Osmanlı kuvvetleri ona tekrar boyun eğdirdiler. Aynı zamanda Rumeli Beylerbeyi Sinan, Epir'de Toccolar arasında çıkan anlaşmazlıktan faydalanarak Yanya ve havalisini ilhak etti. Carlo Tocco, despotluğun kalan kısmında (merkezi Arta) Osmanlılar'a yıllık haraç ödemeyi kabul etti (1430). Osmanlılar bu önemli fütuhattan hemen sonra bölgede 835'te (1431-32) yeni bir tahrir yaptılar. Arnavutluk'ta köylerin timar olarak taksimi esnasında mukavemetler görüldü. Âsilere karşı hareket eden Evrenosoğlu Ali Bey bir boğazda pusuya düşürülerek ağır kayıplara uğratıldı. Osmanlılar bu isyanı Venedikliler'in tahrik ettiğini tahmin edip ihtarda bulundular. Bizzat II. Murad, Serez'e gidip harekât sahasına yakın bulunmak istedi (836/1432-33 kışı). İsyan bastırıldı. Venedik Senatosu, âsilere yardım edilmemesi için Arnavutluk'taki makamlara emir göndermişti. O zaman dağlara sığınan Arnavut âsi senyörleri Macar kralı ile ilişkiye girdiler. Kral, Balkanlar'da Osmanlılar'a karşı yeni bir müttefik bulduğuna inanarak onları teşvik etti. Hatta 838'de (1435) yanında bulunan Osmanlı saltanat iddiacısı Kosova'da idam edilen Şehzade Yakub'un oğlu Dâvud Çelebi'yi gizlice Arnavutluk'a soktu. Bu suretle Osmanlılar'ı yarım yüzyıl uğraştıran Arnavut meselesi ortaya çıkmış oldu.

II. Murad, Selânik fethinden sonra Balkanlar'da Yıldırım Bayezid'in imparatorluğunu ihya etmiş sayılabilirdi. Eflak ve Sırbistan sıkı bir şekilde Osmanlı tâbiliği altına sokulmuş, Arnavutluk ve Epir'de Osmanlı hâkimiyeti yerleşmişti. Bosna kralı, Arta ve Mora despotları, nihayet Bizans imparatoru haraç ödeyen tâbiler durumundaydı. Venedik dahi Balkanlar'da elinde tuttuğu yerler için haraç ödüyordu. Bizans ve Sırp despotluğu fetret devrinde Osmanlılar'dan aldıkları yerleri geri vermişlerdi. 1432'de Edirne'ye gelen B. de la Broquière padişahın kudretini şöyle tasvir etmektedir: "Bana söylendiğine göre o, savaştan hoşlanmaz. Bana da öyle görünüyor; zira elindeki kuvvetleri ve büyük geliri kullanmak istediği takdirde, hıristiyan âleminden gördüğü az mukavemet göz önüne alınırsa Avrupa'nın büyük bir kısmını fethetmek onun için işten değildir" (*Le Voyage d'outremer*, s. 181 vd.).

1431'de Macarlar'la mütareke sona ermişti. Sigismund'un elçisi sultandan, kralın Bosna, Sırbistan, Eflak ve hatta Tuna Bulgaristanı üzerinde üstün hâkimiyetinin resmen tanımasını istedi. II. Murad bu istekleri sert bir şekilde reddetti. Macarlar, Balkanlar'da mücadele için hazırlığa geçtiler. Kralın yanında II. Murad'a karşı kullanmak üzere saltanat iddiacıları toplanmıştı. Bunlar Osmanlı şehzadesi Dâvud Çelebi'den başka Yanya üzerinde hak iddia eden Memnon Tocco, Bulgar tahtını isteyen Frujin idi. 1434'te Bosna Kralı II. Tvrtko ve Sırp Despotu Vilkoğlu Georg, Sigismund'un yanına geldiler. Aslında Sırp despotu, 1433'te kızı Mara'yı II. Murad'ın zevcesi olarak büyük bir çeyizle (400.000 duka) Edirne'ye göndermiş, oğlu Gregor, uç beyi İshak Bey'le İşkodra'ya kadar ilerleyerek Venedikliler'e karşı Zeta'da eski iddiaları gündeme getirmişti. Despotun Osmanlılar'a bu kadar bağlı olduğu bir sırada Macarlar'a iltihakının sebebi tamamen belli değildir. Bunda defterdar Fazlullah'ın önemli etkisi olmuş görünmektedir. Semendire'yi inşa ve tahkime izin vererek Sırp despotuna yumuşak davrandığı iddia edilen Sarıca Paşa azledilmiş, amansız fetih ve savaş taraftarı Fazlullah devletin siyasetine hâkim olmuştu. Kral II. Tvrtko'ya gelince onun toprakları Osmanlı akınlarına uğramıştı. 1435'te Eflak'ta sadık bir Osmanlı tâbii olarak ölen Aldea'nın yerine Macar yardımı ile I. Vlad Ḍrakul geldi. II. Murad, Osmanlılar aleyhine bozulan dengeyi sağlamak için harekete geçti. Uç beylerini Eflak ve Erdel üzerine gönderdi (839/1436). Fakat bu sırada Anadolu'da du-

rum tekrar karıştığından harekâta devam edilemedi.

838'de (1435) Şâhruh'un tekrar batıya hareketi Macarlar'da ve Osmanlılar'a bağlı memleketlerde heyecan uyandırdı. Şâhruh, bütün Anadolu hükümdarlarını kendi himayesi altında göstermek istiyordu. Zilhicce 838'e (Temmuz 1435) doğru Karayülük ve oğullarına, Dulkadırlı Nâsıreddin Mehmed'e, Karamanoğlu İbrâhim Bey'e ve nihayet II. Murad'a hil'atler gönderip kendi memleketlerinde onun nâibleriymiş gibi bu hil'atleri giymelerini istedi. Osmanlı sultanının hil'ati giymesi ve Şâhruh'a tâbi görünmesi Mısır sultanının canını sıktı. Zira Timurlular'a karşı Anadolu'da en güvenilecek kuvvet Osmanlılar idi. Bu sırada Karakoyunlu İskender'i takip eden Timurlular Osmanlı sınırında durdular. Tokat'a sığınan İskender bir süre burada kaldı. 839 (1436) baharı gelince Osmanlılar bu tehlikeli misafirden bir an önce kurtulma çaresine baktılar. Şâhruh, bütün Anadolu hükümdarlarına İskender'i kendi topraklarına kabul etmemeleri ihtarında bulunmuştu. Şâhruh tehlikesi kalkınca Osmanlılar, Kayseri'yi ele geçirmiş olan Karamanoğlu'na karşı Dulkadırlılar'ı desteklediler. Cemâziyelâhir 840'ta (Aralık 1436) Karaman kuvvetleri Amasya Beylerbeyi Yörgüç Paşa'yı sıkıştırdılar (İbn Hacer, II, vr. 197ª). Bunun üzerine II. Murad, Dulkadırlılar'la beraber doğudan ve batıdan Karaman ülkesine saldırdı. Tokat'tan gelen bir Osmanlı ordusu Dulkadırlı Süleyman ile birlikte Kayseri'yi kuşatırken II. Murad, Rumeli ve Anadolu kuvvetleriyle Akşehir'e girdi (Ramazan 840 / Mart 1437). Karaman kuvvetleri mağlûp edilerek Konya, Beyşehir (Beyşehri) ve bütün Hamîd-ili ele geçirildi. Taş-ili'ne sığınan İbrâhim Bey Osmanlı kuvvetleri tarafından orada da takip edildi. Bunun üzerine Karamanoğlu İbrâhim Bey, Mevlânâ Hamza'yı ve Murad'ın kız kardeşi olan karısını gönderip barış istedi. II. Murad Konya halkını Karahisar'a sürmekten vazgeçtiğini, Hamîd-ili arazisini yanında bulunan İbrâhim'in kardeşi Îsâ'ya verdiğini bildirdi (muahede tarihi Zilkade 840 / Mayıs-Haziran 1437; bk. *a.g.e.*, II, vr. 199ª). Karamanoğlu Îsâ Bey kardeşine karşı başarılı olamayarak maktul düştü. Osmanlılar Akşehir, Beyşehir ve yöresini muhafaza ettiler.

Macar Kralı Sigismund'un ölümü (9 Aralık 1437) ve Macaristan'da taht için mücadelenin başlaması üzerine II. Murad, 1437'den sonra üç yıl içinde Sırp Despotluğu'nu tamamıyla ortadan kaldırmayı ve Eflak'ta hâkimiyet kurmayı başardı. Sigismund'un ölümünün ilk sonucu, Eflak Beyi Drakul'un oğullarını Edirne'ye getirip rehine bırakarak Osmanlı tâbiiyetini kabul etmesi olmuştur. Ertesi yıl II. Murad bizzat büyük bir ordunun başında Macaristan'a sefere çıktı. Sefer sırasında II. Murad Tuna'yı aşarak Erdel'in merkezi Zibin (Hermannstadt / Sibiu) önlerine gelmiş, on beş gün kadar burayı kuşatmış, etrafa akıncılar göndermiş, ardından Eflak'a girmiş, oradan Edirne'ye dönmüştü (TSMA, nr. E 6374). II. Murad bu seferde Macarlar'dan hiçbir karşılık görmedi. Bu durumda Sırbistan'ın ve Eflak'ın işgali mümkün görünüyordu. Drakul ile Vilkoğlu Edirne'ye çağrıldılarsa da gelmediler. II. Murad Şevval 842'de (Mart 1439) Sırbistan'ı ele geçirdi ve despotun merkezi Semendire'yi zaptetti (16 Rebîülevvel 843 / 27 Ağustos 1439). Vilkoğlu daha önce burasını oğlu Gregor'a bırakıp Macaristan'a kaçmıştı. Segedin'de küçük bir orduyla bekleyen yeni Macar Kralı Albert hiçbir yardımda bulunamadı. Osmanlı kuvvetleri, aynı yıl Üsküp uç beyi İshak Bey oğlu Îsâ Bey idaresinde Bosna kralının merkezi Yayça'yı (Jaice) almaya çalıştı. Kral II. Tvrtko yılda 2500 altın haraç vermeyi kabul etti. Nihayet 844'te (1440) II. Murad, Sırp mirasının Macarlar'ın elinde kalan kuvvetli noktası Belgrad Kalesi'ni de zaptetmeye çalıştı. Altı ay süren kuşatma bir sonuç vermedi. İlk defa Türkler'e karşı kullanılan tüfek ateşi bu başarısızlığın âmillerinden biri gibi görünmektedir. Ancak o yıl yeni Rumeli Beylerbeyi Şehâbeddin Şahin Paşa önemli gümüş madeni merkezi olan Novoberda'yı (Novobrdo) ele geçirdi.

Belgrad başarısızlığı II. Murad için bir dönüm noktası oldu. Îsâ Bey Bosna'dan çıkarıldı. Macarlar, Yanko'nun idaresinde Osmanlı kuvvetlerine karşı başarılı harekâtta bulundular (845/1441). Sırbistan uç beyi Mezid Bey pusuya düşürüldü. Ertesi yıl Şehâbeddin Paşa'nın ordusu yukarı Yalomitza'da baskına uğrayıp dağıtıldı. Bu yenilgiler hıristiyan âleminde Türkler'e karşı bir Haçlı seferi açma şevkini uyandırdı. Yanko'nun zaferi Venedik'te büyük merasimle kutlandı (Jorga, I, 428). Osmanlı baskısı altındaki Bizans da yeni ümitlere kapıldı. Daha 1437'de imparator, bütün yüksek Ortodoks rahiplerini yanına alarak Katolik kilisesiyle birleşme işini görüşmek için Avrupa'ya gitmiş, Floransa Konsili'nde kilise birliğini imzalamış, bir Haçlı seferi düzenlenmesini planlamıştı.

Osmanlılar Floransa Konsili'ni kaygıyla karşılamış, imparator İstanbul'a döner dönmez II. Murad elçilerini gönderip güvence istemişti (Ducas, s. 215). 1442'de imparatorun temsilcisi Janaki Torzello, İtalya ve Macaristan saraylarına giderek Haçlı tasarısının bir an önce uygulanması için büyük faaliyet gösterdi. Bizans imparatoru Karamanoğlu ile de temasta idi. Erdel'deki bozgun haberini alan Karamanoğlu İbrâhim Bey, Akşehir ve Beyşehir üzerine yürüdü (846/1443). II. Murad hemen kapıkulu askeriyle harekete geçti. Diğer taraftan Amasya kuvvetleriyle şehzade Alâeddin yürüdü. Bu defa Osmanlılar, Konya ve Lârende dahil Karaman-ili'ni yağma ve tahrip ettiler; ancak Rumeli'deki durumu göz önüne alan II. Murad barış imzaladı ve Edirne'ye döndü.

Büyük kısmı timarlılardan oluşan Osmanlı ordusunun sonbaharda dağıldığını iyi bilen Yanko (Hunyadi János), yanında Sırp despotu ve yeni Macar Kralı Ladislas olduğu halde Tuna'yı aştı (Receb 847 / Ekim 1443); Rumeli kuvvetlerini bozarak Niş ve Sofya'yı aldı, Meriç vadisine yol veren son Balkan geçitlerine dayandı. II. Murad bunları Zlatića / Zlatitsa (İzladi) geçidinde karşıladı ve durdurdu (1 Şâban 847 / 24 Kasım 1443). Macarlar'ın Balkan içlerine kadar ilerlemesi Batı'da olduğu gibi Balkanlar'da ve Anadolu'da yeni hareketlenmelere yol açtı. İskender Bey kaçıp Arnavutluk'a koşmuş, isyanı alevlendirmişti. Güney Arnavutluk'ta Araniti tekrar faaliyete geçti. Bu sırada II. Murad'ın çok sevdiği ve güvendiği oğlu Alâeddin Ali Çelebi'nin Amasya'da öldüğü haberi geldi. Bu haber Murad'ı çok sarstı. Padişah, Macarlar'a karşı gerektiği şekilde savaşmamış ve dağılıp gitmiş olan uç kuvvetlerinin büyük beyi Turahan Bey'i yakalatıp Tokat'a hapse gönderdi. Devletin siyasetini idare eden Çandarlı Halil Paşa, her tarafta fedakârlıklarda bulunarak barış sağlamaktan başka çare göremiyordu. Anadolu'da Karamanlılar tekrar harekete geçmiş, Sivrihisar, Beypazarı, Ankara ve Karahisar'a kadar ilerlemiş, Akşehir ve Beyşehir bölgesini işgal etmişti (848/1444 baharı).

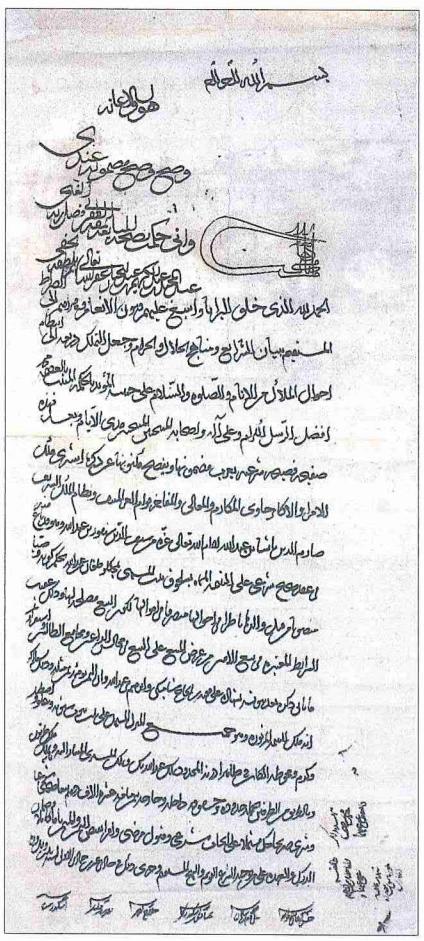
II. Murad, 1444 Ocağında bir mütareke için Macarlar'la temasa geçmişti. Sırp despotunun kızı padişahın karısı Mara Sultan bunda önemli rol oynadı. Macar kralı ile Yanko ve despotun elçileri Edirne'ye gelerek bir anlaşma yaptılar (24 Safer 848 / 12 Haziran 1444). Sırp Despotluğu, 1427'de Stefan'ın ölümündeki haliyle (Güvercinlik dahil) Vilkoğlu'na geri verilecek, her iki taraf Tuna'yı aşmayacak, Bulgaristan üzerinde padişahın hâkimiyeti tanınacak, Eflak beyi padişaha tâbi olmaya devam edecek, vergi verecek, fakat ken-

disi padişahın yanına gitme görevinden affolunacaktı.

Bu tarafta barışı sağlama bağladığına inanan II. Murad kapıkulu ile Karamanlılar'a karşı Anadolu'ya geçti. Karaman'ı istilâya girişmeyip Bursa Yenişehri'nde İbrâhim Bey'in elçileriyle bir "sevgendnâme" imzaladı. İbrâhim Bey, Murad Bey ve oğlu Mehmed Bey'e her yıl oğlunu bir kuvvetle göndermeyi taahhüt ediyordu. II. Murad 1438'de aldığı yerleri (Beyşehir, Seydişehir, Oklukhisarı, Akşehir) İbrâhim'e geri veriyordu.

II. Murad böylece batıda ve doğuda aldığı önemli yerlerden çekilmiş oluyor, fakat devleti tehlikeli durumdan kurtararak her tarafta barışı sağladığına inanıyordu. Bu inançla Cemâziyelevvel 848'de (Ağustos 1444) Mihalıç'ta kapıkulu ve beyler önünde oğlu II. Mehmed lehine resmen tahttan indi ve Bursa civarında kendisini

II. Murad'ın tuğrasını taşıyan ilâmı (TSMA, nr. E 6465)



zühd ve takvâ hayatına verdi (İnalcık, *Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, s. 35-37). Son olaylar, büyük oğlunun ölümü, uç beylerinden gördüğü muhalefet kendisini bu karara sevketmiş olmalıdır. Çağdaş kaynaklar onu duygusal, iyi kalpli, tasavvufa, sanata ve ilme meraklı olduğu kadar azimli bir şahsiyet olarak tasvir eder. Fakat II. Murad eğlenceye ve işrete fazla düşkündü. Çağdaş Osmanlı takvimlerinden Rum ve Arap tarihlerine kadar bütün kaynaklar bu noktada birleşir. Son felâketler, halk ve asker arasında onun bu kusurlarını daha göze batar hale getirmiş olmalıdır. Ayrıca saltanattan çekilerek kendini ibadete ve riyâzet hayatına vakfetmesi dikkat çekicidir.

II. Murad'ın tahtını on iki yaşında bir çocuğa bırakarak çekilmesi devleti ağır bir bunalıma sürükledi. Devlet içinde Çandarlı Halil Paşa büyük bir kudret kazandı. Diğer vezirler, bilhassa Şehâbeddin ile II. Mehmed'in lalaları Zağanos ve İbrâhim ona karşı cephe aldılar. Haçlı taarruzu her zamankinden daha ağır bir şekilde kendini gösterdi. Bizans imparatoru, Venedik, papalık ve Yanko, Türkler'e karşı kesin darbeyi vurmanın tam zamanı olduğunu düşünüyordu. II. Murad, despota topraklarını iade ettiği ve antlaşma maddelerini yerine getirdiği halde onlar, Macar kralına Segedin'de verdiği yemini bozdurdular. 4 Ağustos 1444'te kral Türkler'e karşı Haçlı seferine çıkacağını teyit etti. Bu şartlar altında Edirne'de halk telâşlanmaya ve ileri gelenler Anadolu'ya kaçmaya başladı. O yaz Rumeli'yi ayaklandırıp tahtı küçük Mehmed'in elinden almak üzere saltanat iddiacısı Orhan Çelebi İstanbul'dan çıkarak İnceğiz'e geldi. Orada tutunamayınca Dobruca'ya çekildi. Şehâbeddin Paşa'nın sıkı takibi neticesinde hiçbir başarı kazanamadan tekrar İstanbul'a kaçtı (*a.g.e.*, s. 37-38). Macarlar'ın Tuna'yı aştığı gün Edirne'de hurûfî katliamı yapıldı ve bedestenle 7000 evi kül eden büyük bir yangın çıktı. 4-8 Cemâziyelâhir 848'de (18-22 Eylül 1444) Tuna'yı aşan Macar-Eflak ordusu Kuzey Bulgaristan üzerinden Varna civarına kadar sokuldu. Aynı zamanda kuvvetli bir Venedik donanması Gelibolu Boğazı'nı kesmiş, ancak Sırp despotu tarafsız kalmıştı. Edirne'de savunma hazırlıkları yapılırken diğer taraftan II. Murad'a adam gönderildi. Kırgın hükümdar gelmek istemediyse de ısrar üzerine harekete geçti, süratle Edirne'ye yetişti. Şehâbeddin ile Zağanos onu Edirne'de bırakmak ve II. Mehmed'i ordunun başına geçirmek istediler. Nihayet Halil Paşa'nın ısrarıyla II. Murad başkumandan olarak hareket etti; II. Mehmed ise resmen padişahlığı muhafaza ediyordu.

Varna Meydan Savaşı'nda (28 Receb 848 / 10 Kasım 1444) Macar kralının ağır süvari kuvvetleriyle yaptığı şiddetli taarruz başlangıçta başarılı oldu. Osmanlı hatları dağıldı. Macarlar II. Murad'ın karargâhına çok yaklaştılar. Murad'ın ric'at etmesine Karaca Bey engel oldu. Asker padişahın bayrağı etrafında tekrar toplandı. Macar Kralı Ladislas yeniçeriler tarafından sarıldı, atından düşürülüp başı kesildi. Osmanlılar'ın karşı saldırısı zaferle neticelendi. Haçlı ordusu başkumandanı Yanko güçlükle kaçabildi. Zafer, Edirne'ye ve bütün İslâm memleketlerine beşâretnâmelerle duyuruldu. Bir Balkan tarihçisine göre bu zafer, Bizans'ın kaderini tayin etmiş, Balkanlar'da Türk hâkimiyetini kesinleştirmiştir.

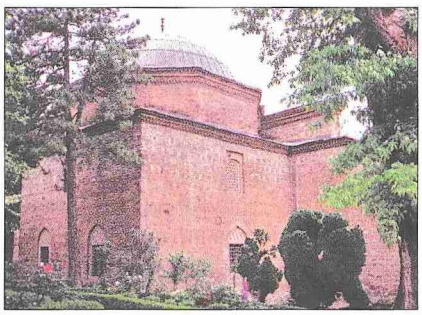
Çandarlı Halil Paşa, Murad'a daima gerçek padişah muamelesi yapıyordu. Fakat Murad, İstanbul'daki taht iddiacısına karşı oğlu Mehmed'in durumunu sarsmak istemedi. Edirne'de kısa bir süre kalıp Manisa'ya döndü. Aydın, Menteşe ve Saruhan illerinin geliri kendisine tahsis edildi. Varna'dan sonra memlekette nüfuz ve iktidarı tekrar kurulmuş olduğundan Manisa'da bir padişah gibi yaşıyordu. Bu dönemde Çandarlı ile rakipleri arasında mücadele şiddetlendi. II. Mehmed'i Bizans, Sırp despotu ve Anadolu beylerine karşı sert bir siyaset takibine teşvik eden Zağanos ve Şehâbeddin paşalar Murad'ın müdahalesine sebep oldular.

Dış tehlike bütünüyle ortadan kalkmamıştı. Macarlar Tuna üzerine harekete geçtiler. Onlarla iş birliği yapan Eflak beyi Yergöğü'yü ele geçirdi. Osmanlı tahtında hak iddia eden Dâvud Çelebi Dobruca'ya çıkarıldıysa da bir şey yapamadı. Bu sırada bir yeniçeri isyanı patlak verdi. Görünüşe nazaran Halil Paşa'nın tahrik ettiği isyan genişledi; isyancılardan bir kısmı İstanbul'daki taht iddiacısı Orhan'ın yanına gitme tehdidinde bulundu. İsyan halkın yardımıyla bastırıldı. II. Murad'ın tekrar saltanat tahtına gelmesi devletin iç ve dış güvenliği için gerekli görülüyordu. Halil Paşa onu gizlice tahta çağırdı. II. Murad 8 Safer 850'de (5 Mayıs 1446) Manisa'dan acele yola çıktı. Ardından, belki Edirne'deki isyan sebebiyle fikrini değiştirerek Bursa'ya geldi. Ağustos sonlarında oğlunun haberi olmaksızın Rumeli'ye geçip Edirne'ye ulaştı. II. Mehmed'e tahttan babası lehine vazgeçtiğini söylettiler. Zağanos ve

Şehâbeddin paşalar bu değişikliği istemiyordu. II. Murad iki yıllık bir aradan sonra tekrar saltanata geçmiş oldu; Mehmed veliaht sayıldı. Zağanos ve Şehâbeddin paşalar onunla birlikte Manisa'ya gönderildi (*a.g.e.*, s. 76-104).

II. Murad tahta çıkınca ilk olarak, yeni Haçlı taarruzlarına cesaret veren Arnavutluk isyanını bastırmak, Eflak voyvodası ile Mora despotunu itaat altına almakla uğraştı. Mora'ya sefer yaparak 8 Ramazan 850'de (27 Kasım 1446) Hexamilia (Kerme) suru önünde göründü. Surlar ele geçirilip yıkıldı (21 Ramazan / 10 Aralık). Akıncılar yarımadanın her tarafına yayılırken kendisi Petras ve Klarentza'ya kadar ilerledi, oradan Edirne'ye döndü. Paleologlar tekrar Osmanlı tâbiiyetini tanıdılar. Türkler'in yeniden güçlendiğini gören Eflak Beyi I. Vlad Drakul padişahla anlaşmak istediyse de Yanko tarafından öldürüldü (851/1447). Papa ve Macar kralı ile ilişkiye geçip yardım alan İskender Bey, Arnavutluk yolu üzerinde Kocacık Hisarı'nı (Svetigrad) ele geçirmişti. Onun Venedik ile arasının açılması üzerine 852 (1448) yazında II. Murad büyük bir ordu ile Arnavutluk'a gelerek Kocacık Hisarı'nı geri aldı; fakat az sonra Yanko'nun Arnavutluk'a doğru yürüdüğü haberi alındı. Sofya'ya çekilen padişah ordusunu yeniden düzene soktuktan sonra Kosova ovasında onları karşıladı. Üç gün süren çetin bir muharebeden sonra Macarlar yenildi (18-21 Şâban 852 / 17-20 Ekim 1448). Yanko, 1444'te olduğu gibi ateşli silâhlarla takviye edilmiş arabaların himayesinde (tabur cengi) çekilebildi. Sırplar bu defa da Macarlar'la iş birliği yapmadılar ve Karamanlılar Murad'a askerî yardım gönderdiler. Yanko Kosova'ya doğru yürürken Eflak Beyi Dan oğlu Vladislav, Niğbolu'dan geçip Osmanlı topraklarına taarruz etmişti. 853'te (1449) yeni Rumeli beylerbeyi Dayı Karaca Bey Yergöğü'yü geri aldı.

II. Murad'ın türbesi – Bursa



854 (1450) yazında II. Murad oğlu Mehmed'i yanına alıp Arnavutluk'a ikinci seferini yaptı. Bu defa Akçahisar'ı (Croia, Kruye) kuşattıysa da Yanko'nun tekrar saldırıya geçeceği söylentisi üzerine uzayan kuşatmayı kaldırarak kuvvetlerini geri çekti. O senenin kışında Murad'ın oğlu Mehmed'in Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile evlenmesi dolayısıyla Edirne'de muhteşem bir düğün yapıldı. Düğünün ardından II. Murad hastalanarak vefat etti (1 Muharrem 855 / 3 Şubat 1451). Öldüğünde kırk sekiz yaşındaydı. 9 Cemâziyelevvel 850'de (2 Ağustos 1446) tanzim ettirdiği vasiyetnâmesinde, "Şöyle buyurdu ki: Bursa'da merhum oğlum Ali yanındaki kabrin katında koyalar ... Üzerime bir çâr dîvâr türbe yapalar, üstü açık ola ki üzerime yağmur yağa ... Soyumdan sopumdan her kim ki ölecek olursa benim yanımda komayalar, katıma getirmeyeler" diye vasiyet ediyordu; ayrıca bütün kullarını âzat etmişti (*a.g.e.*, s. 206-207).

Çağdaş Arap tarihçisi İbn Tağrîberdî'ye göre (*el-Menhelü'ş-şâfî*, II, vr. 215[a]) hükümdarlığı uzun sürmüş, yükselmiş, haşmet kazanmış, saadete ermiş ve Rum (Anadolu) hükümdarlarının en büyüğü olmuştur. Cihaddan asla geri kalmamakla beraber eğlenceye ve zevke düşkündü. Halka karşı âdil olup onların işleriyle yakından ilgilenirdi. Aynı zamanda cömert ve iyi huylu idi. Eğlence ve çalgı erbabını severdi. Bu hali civar memleketlerde yayılmış, her taraftan çalgıcılar onun yanına akın etmeye başlamıştı. Fakat bir cihad haberi gelince derhal kalkar, her şeyi bırakırdı.

Dedesi Yıldırım Bayezid ve oğlu Fâtih Sultan Mehmed gibi fütuhatçı bir padişah olmayan II. Murad'ın barış severliğinde, Çandarlılar'ın ihtiyat siyaseti kadar siyasî şartlar da rol oynamıştır. Fakat zamanında devlet tehlikeleri karşılayacak ve sonuçta ülkeyi genişletecek bir güce erişmişti. Onun döneminde Osmanlılar'ın Balkanlar'da yayılması ve yerleşmesi kesinleşmiştir. Ducas, "Bugün Gelibolu Boğazı'ndan Tuna'ya kadar olan yerlerdeki Türkler Anadolu'da bulunan Osmanlı tebaası Türkler'den fazladır" der (*Decline*, s. 83).

II. Murad devrinde merkezde hakiki iktidarı ve merkezle eyaletler arasındaki ilişkileri belirleyen güçler ve şartlar sonraki devirlerden oldukça farklı idi. Gerçi Broquière (*Le voyage*, s. 273) padişahın çok kuvvetli olduğunu belirterek, "Bildiğim hükümdarlar arasında Osmanlı padişahı tebaası tarafından en ziyade itaat gösterilen hükümdardır" demekteyse de onun iktidarını fiilen belirleyen güçler merkezde vezîriâzam ile kapıkulu, eyaletlerde ise uç beyleridir. II. Murad döneminde Çandarlılar'ın devlet içinde üstün yeri kuvvetlenmiştir. Rebîülevvel 823 (Mart-Nisan 1420) tarihli Oruç Bey vakfiyesine göre, birinci vezir Bayezid, ikinci vezir Çandarlı İbrâhim, üçüncü vezir Hacı İvaz paşalardı. Çandarlılar, Rumeli'de Çelebi Mehmed'in rakiplerine hizmet ettikleri için eski nüfuzlarını kaybetmişlerdi. Çelebi Mehmed, Bayezid Paşa'ya güveniyordu. Bayezid Paşa, II. Murad tahta çıktığı zaman vezîriâzam ve Rumeli beylerbeyi olarak bütün devlet işlerine hâkimdi. Ulemâdan olan ve asker üzerinde doğrudan doğruya bir nüfuzu bulunmayan Çandarlı İbrâhim, Hacı İvaz ile beraber Bayezid Paşa'dan kurtulmayı başardı ve vezîriâzamlığı ele geçirdi, ölümüne kadar (24 Zilkade 832 / 25 Ağustos 1429) bu mevkide kaldı. İkinci vezir mevkiine geçen Hacı İvaz Paşa da bertaraf edildi. Murad, Çandarlı İbrâhim'in, ondan sonra Fazlullah Paşa'nın, en sonra da Çandarlı Halil'in etkisinde kalmış görünmektedir. Venedik belgelerine göre 1428 Ağustosunda İbrâhim Paşa birinci, Mehmed Ağa ikinci vezir, Sinan Bey Rumeli beylerbeyi olarak devletin en nüfuzlu şahsiyetleri idiler. Çandarlı'nın ardından Amasyalı Mehmed Ağa (Hoca veya Koca Mehmed Paşa) vezîriâzam olmuştur (Şevval 833 / Temmuz 1430 tarihli II. Murad'ın imaret vakfiyesinde Hoca Mehmed Paşa vezîriâzam sıfatıyla vakfın nâzırı tayin edilmiştir). Raguza belgelerine göre 1431 Ekiminde Sarıca Paşa ikinci ve Halil Paşa üçüncü vezirdi. Mehmed Paşa, vakfiyelerine göre 1440'ta hâlâ vezîriâzam görünmektedir (5 Ramazan 843 / 9 Şubat 1440 tarihiyle Bursa'da tanzim ettiği vakfiyeleri). Bu devirde başlangıçta, Rum aslından olan Sarıca Paşa büyük nüfuz kazandı, fakat 1435 veya 1436'da azledildi. O sırada gazâ ve fütuhat siyasetinin ateşli taraftarı olan Kadı Fazlullah'ın nüfuzu üstün geldi. Fazlullah 840'ta (1436-37) divanda vezir olmuş görünmektedir. Ducas'a göre II. Murad onu birinci vezir (vezîriâzam) yapmış (*Decline*, s. 126 vd.) ve o da Sırbistan ve Macaristan'a karşı savaş siyaseti izlemiştir. 846 yılı sonlarında (1443 başları) Çandarlı Halil'in birinci vezir ve Fazlullah'ın ikinci vezir olduğu tesbit edilmektedir. 1443'te vezirler Halil ve Fazlullah paşalarla Fenârîzâde Hasan Paşa idi ve bunların hepsi de ulemâ kökenin-

den geliyordu. Halil Paşa, Mehmed ve Fazlullah paşalar azledildikten sonra 1453'e kadar mevkiini tam bir yetkiyle işgal etmiştir. 1446'da II. Murad, Halil Paşa'nın çabasıyla tekrar tahta çıktığı zaman Sarıca Paşa ikinci ve İshak Paşa üçüncü vezirdiler.

II. Murad devrinde uç beyleri devlet içinde önemli bir rol oynayacak kudret ve nüfuza sahipti. Başlangıçta Mihaloğlu Mehmed Bey, onun ölümünden (825/1422) sonra Paşa Yiğitoğlu Turahan Bey uç kuvvetlerinin başı oldu. Turahan Bey, Tırhala ve Yenişehir merkez olarak Yunanistan ve Mora'ya yapılan akınları idare ederdi. İkinci uç bölgesi başlangıçta Selânik'e karşı Serez ve Arnavutluk'ta Ergiri idi. Bu bölge Evrenosoğulları'ndan Ali, İsâ ve Barak'a aitti. Ali ve İsâ beyler sırayla Arnavut-ili uç beyi oldular. Üçüncü uç bölgesi Üsküp'tü. Burada Paşa Yiğit Bey'den sonra evlâtlığı İshak Bey, onun ölümünün ardından oğlu İsâ ve Mustafa beyler hâkimdi. Bunların faaliyet alanı Sırbistan ve Bosna idi. İshak Bey akınlarını Hırvatistan'a ve Dalmaçya'ya kadar genişletti. Dördüncü bölgenin merkezi Vidin olup buradan Sırbistan, Macaristan ve Eflak'a karşı seferler yapılırdı. Niğbolu'da Fîruz Bey'in oğlu Mehmed Bey ve Silistre'de Gümülüoğulları faaliyetteydi.

Bu uç sancakları, eski Osmanlı geleneğini devam ettiren irsî ve yarı feodal bir yapıya sahipti. Uç beyleri padişaha ve merkezî kuvveti temsil eden beylerbeyine karşı gelmekten, saltanat iddiacılarını dahi desteklemekten çekinmezdi. İzlâdi savaşında Kasım Paşa'ya gerektiği şekilde yardım etmedikleri için padişahın emriyle Turahan Bey yakalanıp Tokat'a hapse gönderilmiş, fakat Varna muharebesinden sonra mevkiine iade edilmişti. Murad uç beylerine hiçbir zaman güvenmedi. Bu dönemde hıristiyan kuvvetlerinin gittikçe daha fazla ateşli silâhlar kullanması ve Yanko gibi güçlü bir düşmanın ortaya çıkması üzerine uç beyleri zaaflarını anlamışlar ve merkeze daha sıkı bağlanmak gereğini duymuşlardır. II. Murad'dan sonra onların 1420 yıllarındaki kudret ve nüfuzu tarihe karışmıştır.

Osmanlı ilim hayatı II. Murad devrinde büyük bir ilerleme göstermiştir. Bu dönemde müftü ve kadı Molla Yegân'ın kişiliği hâkimdir. Fâtih Sultan Mehmed devrinin birçok üstadı, bu arada Hızır Bey ve Hatibzâde Tâceddin İbrâhim onun yetiştirmelerindendir. Murad döneminde Arabistan, Türkistan ve Kırım'dan birçok değerli ulemâ gelmiştir. Başlıcaları Molla Gürânî, Alâeddin et-Tûsî, Şerefeddin Kırîmî, Seydi Ahmed Kırîmî, *Baḥrü'l-ʿulûm* sahibi Alâeddin es-Semerkandî, Seydi Ali Arabî ve Acem Sinan'dır. Çoğu Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin ve Sa'deddin et-Teftâzânî'nin talebeleri olup bu iki üstat arasındaki ilmî tartışma konularını Anadolu'ya getirerek ilmî hayata canlılık vermişlerdir. Osmanlılar arasında tasavvufa eğilim kuvvetle devam etmekteydi. Bu devirde Zeyniyye ile Mevleviyye yüksek mahfillerde rağbet görmüştür. Bayramiyye de çok yayılmıştı. II. Murad'ın Hacı Bayrâm-ı Velî müridlerine vergi bağışıklığı tanıması bu tarikatın yayılıp gelişmesine yardım etmiştir. 1438-1458 yılları arasında esir olarak Türkiye'de kalmış olan Fr. Georgius de Hungaria, II. Murad'ın dervişlerle sıkı ilişkisine temas etmekte ve dânişmendler, dervişler, sûfîler ve hurûfîler olarak dört dinî zümreden söz etmektedir. Bu dönemde Hacı Bayram hulefâsından Yazıcızâde ailesi Türk kültür tarihinde seçkin bir yere sahiptir. Yazıcızâde Mehmed'in *Muhammediyye*'si ve Ali'nin Murad'a ithaf ettiği *Selçuknâme*'si devrin iki kuvvetli akımını temsil eden eserlerdir. Birincisinde tasavvuf, ikincisinde Oğuz geleneği belirmekte, her ikisi de o devir Türkçe nesrinin mükemmel örneklerini oluşturmaktadır. Bu dönemde hâkim olan Oğuz-Kayı geleneği daha ziyade pratik siyasî bir gayeye hizmet etmekte olup bu da Osmanlı hânedanını Timurlular karşısında yükseltmek ve Türkmen çevrelerinde nüfuz sağlamaktır. II. Murad devrinde birçok eserin Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmesi Osmanlı Türk kültürünün gelişmesi bakımından önemli olmuştur.

II. Murad, Bursa'da Simavlılar mahallesinde Muharrem 830'da (Kasım 1426) tamamlanmış olan camisinin etrafında bir zâviye ile bir medrese yaptırmış, bunların 22 Şevval 833 (14 Temmuz 1430) tarihli vakfiyesi günümüze ulaşmıştır. II. Murad'ın ve oğlu Alâeddin'in türbeleri de buradadır. Bursa'nın bu köşesi Murâdiye adını taşır. II. Murad büyük eserlerini Edirne'de yaptırmıştır. Tunca kenarında dârülhadisi inşa ettirdikten dört yıl sonra (vakfiyesi Şâban 838 / Mart 1435) Şeyh Şücâeddin Karamânî için mescid ve zâviye kurdurmuştur. Bu devrin büyük mimari eserleri Yenicami ile (sonra Üç Şerefeli adını almıştır) Ergene Köprüsü'dür (Uzunköprü). Üç Şerefeli Cami'de imparatorluk döneminin büyük cami tipinin ilk örneği görülür. II. Murad 1438'de Macaristan seferine çıkarken caminin temelini atmış, fakat bina ancak 1447'de bitirilebilmiştir. Caminin avlusunda yapılan Üç Şerefeli Medrese, Fâtih döneminde Sahn-ı Semân kurulduktan sonra da imparatorluğun yüksek medresesi mevkiini muhafaza etmiştir. Bu külliye bir dârülfakr ve imaret ilâvesiyle tamamlanmıştır. Ergene Köprüsü, Üç Şerefeli Cami ile beraber yapılmaya başlanmış ve 1443'te tamamlanmıştır. 392 m. uzunluğunda 174 gözden oluşan köprünün bakım ve güvenliği için bir ucunda mescid, imaret, hamam ve pazarlar yaptırılarak Ergene kasabası kurulmuş, halkın bir kısmı vergilerden muaf tutulmuş ve köprüye zengin vakıflar bağlanmıştır. Ayrıca onun Manisa Sarayı'nı inşa ettirdiği, Üsküp, Alacahisar, Selânik, Merzifon'da adını taşıyan camiler ve diğer hayratının bulunduğu belirtilir. II. Murad bu muazzam eserleri dolayısıyla "ebü'l-hayrât" unvanını kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E. 6374; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ġumr*, Köprülü Ktp., nr. 1008, II, vr. 187ᵇ, 197ᵃ, 199ᵃ; B. de la Broquière, *Le Voyage d'outremer* (ed. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 181, 184, 207, 265, 273; Bedreddin el-Aynî, *ʿİḳdü'l-cümân* (nşr. Abdürrâzık et-Tantâvî el-Karmût), Kahire 1409/1989, s. 206, 329, 333, 406, 484, 552, 631; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VI, 649, 733-734, 747, 755, 778; a.mlf., *el-Menhelü'ṣ-ṣâfî*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3428, II, vr. 215ᵃ, 415ᵃ; Ducas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. J. Magoulias), Detroit 1975, tür.yer.; G. Sphrantzes, *Chronicon minus. Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477* (ed. V. Grecu), Bucharest 1966, s. 64, 74-78; L. Chalkokandyles, *Historiae* (ed. E. Darko), Budapest 1922-27, II, 102, 107, 110, 147; Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârîh* (trc. Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, tür.yer.; Âşıkpaşazâde, *Târih* (Giese), s. 93, 99, 107-120; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 18, 51-53, 114; *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân* (nşr. Halil İnalcık – Mevlûd Oğuz), Ankara 1978; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), II, 557-683; *a.e.* (Taeschner), I, 154, 163-164; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, tür.yer.; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 150, 153-156, 169, 195-212, 303-305; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, İstanbul 1279, I, 305-408; Sarı Abdullah Efendi, *Münşeât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3333, vr. 23ᵃ-28ᵃ; Zinkeisen, *Geschichte*, I, 500-798; *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVᵉ siècle* (ed. N. Iorga), Paris 1899, I, 312, 316, 324-325, 373-394, 409, 474 vd., 485-488, 505-526; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908, I, 377-486; *Amasya Tarihi*, III, 180, 201; D. A. Zakythinos, *Le despotat grec de Morée*, Paris 1934, s. 193-196, 231-232; Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 6-16; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 158; K. D. Merdjos, *Mnimeia Makedonikes İstorias*, Selanik 1947, III. kısım; Fr. G. de Hungaria, *Tractatus de Moribus condicionibus et nequicia Turcorium* (ed. A. B. Palmer, *Bulletin of the John*

Rylands University Library of Manchester içinde), XXXIV/1, London 1951, s. 44-68; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 203-299; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1954, s. 21-62; *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic* (ed. M. Braun), Gravenhage 1956, s. 58; Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1987, s. 16-28, 33, 35-38, 52, 56, 59, 70-104, 206-207; a.mlf., "Murad II", *İA*, VIII, 598-615; D. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*, Cambridge 1993, s. 339-374; St. Stanojević, "Die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin", *Archiv für Slavische Philologie*, XVIII, Berlin 1896, s. 409-470; B. Flemming, "The Reign of Murad II: A Survey (I)", *Anatolica*, XX, Leiden 1994, s. 249-267; J. H. Kramers, "Murad II", *EI²* (İng.), VII, 594-595.

HALİL İNALCIK

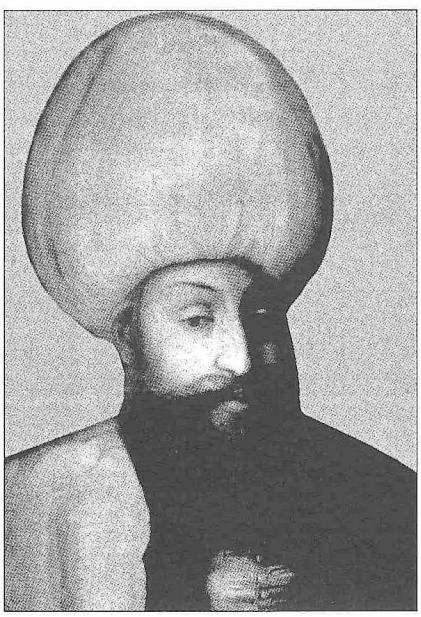
MURAD III
(مراد)

(ö. 1003/1595)

Osmanlı padişahı (1574-1595).

5 Cemâziyelevvel 953'te (4 Temmuz 1546) babası II. Selim'in Saruhan sancak beyliğiyle Manisa'da bulunduğu sırada Bozdağ yaylağında doğdu. Asıl adı Cecilia Baffo olan Venedik asıllı Nurbânû Sultan'ın oğludur. İlk eğitimini Manisa sarayında aldı ve Cemâziyelâhir 964'te (Nisan 1557) sünnet düğünü burada yapıldı. Küçük yaşta iken Aydın-ili sancak beyliğine tayin edildi. Babasının 966'da (1558) Karaman eyaletine nakli üzerine onunla birlikte gitti ve kendisine Akşehir sancak beyliği verildi. Burada iken babası ile amcası Bayezid arasında taht çekişmesi yüzünden Konya ovasında meydana gelen savaş sırasında Konya Kalesi muhafazasında bulundu. Büyük babası Kanûnî Sultan Süleyman'ın kendisini görmek istemesi üzerine bir ara İstanbul'a gitti. Onun merkeze çağrılması, muhtemelen oğulları arasındaki taht veraseti mücadelesinin sonucunu bekleyen Kanûnî'nin tahtın tek vârisi olarak kalan Selim'e yönelik bir manevrası idi. Nitekim ortalık yatışınca Selim'in Kütahya valisi olmasının ardından Murad da Receb 969'da (Mart 1562) Saruhan sancak beyliğine gönderildi, padişah oluncaya kadar burada idarecilik yaptı. On iki yıl süren bu vazifesi sırasında kendisine lala olarak önce Ferruh Bey, ardından Câfer Bey tayin edildi. Uzun süre bağlı kalacağı hasekisi olan Arnavut asıllı Safiye Sultan ile burada iken tanıştırıldı ve ondan olan oğlu Mehmed (III) 973'te (1566) dünyaya geldi. Ayrıca diğer oğlu Mahmud ve kızları Ayşe ile Fatma da burada doğdu. Manisa'daki şehzadeliği döneminde özellikle hocası Hoca Sâdeddin Efendi, defterdarı Kara Üveys Çelebi ve haremi idare eden Râziye Kalfa'nın etkisi altında kaldı. Bilhassa bu sonuncusu daha sonra padişahlığı sırasında da nüfuzunu sürdürdü. Şehzadelik yıllarında idarî işlere pek karışmadı, tahtın tek vârisi olarak rahat bir hayat sürdü, vaktini Manisa yaylalarında geçirdi. Bu arada şehirde Murâdiye Camii'nin inşasını başlattı. Jacopo Ragozzoni'nin 1571 tarihli raporuna göre Murad yetenekli, iyi eğitim görmüş, dinine son derece bağlı, babası ve diğer ileri gelenler tarafından çok sevilen bir şehzadeydi.

III. Murad'ı tasvir eden bir resim (Galleria degli Uffizi)



Babasının vefatı haberini Vezîriâzam Sokullu Mehmed Paşa ve annesi Nurbânû Sultan'ın gönderdiği adamlardan alan ve büyük oğul sıfatıyla tahta davet edilen Murad alelacele yola çıkarak Mudanya İskelesi'ne geldi. Burada kendisini almak için gönderilen kadırgaya rastlayamadığından fırtınaya rağmen iskelede bulunan nişancı Feridun Ahmed Bey'e ait bir gemiye binip İstanbul'a hareket etti. Zor bir yolculuktan sonra Sarayburnu'na ulaştı ve burada Sokullu Mehmed Paşa ile buluşarak gece yarısı saraya girdi. Ertesi gün 8 Ramazan 982'de (22 Aralık 1574) II. Selim'in ölümü ve III. Murad'ın tahta cülûsu resmen ilân edildi, biat merasimi yapıldı. O gece saltanat sistemi gereği boğdurulan beş şehzade ile II. Selim'in cenaze merasimleri aynı güne rastlar. Babasının cenaze namazına katılan Murad hemen ardından askere cülûs bahşişi dağıttırdı, ilk icraat olarak Kâbe'nin duvarlarının tamirini emretti. İlk cuma namazını büyük merasimle Ayasofya'da kıldı. 22 Ramazan'da (5 Ocak 1575) önce Eyüp Sultan Türbesi'ne giderek kılıç kuşandı, ardından Edirnekapı'dan şehre girip sırasıyla Yavuz Sultan Selim, Fâtih Sultan Mehmed, Şehzade Mehmed, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Bayezid ve babasının mezarlarını ziyaret etti.

Saltanatının ilk yıllarında III. Murad, uzun süredir vezîriâzamlığı elinde tutan Sokullu Mehmed Paşa'ya karşı olan grubun etkisiyle hareket etti. Saltanatı ataları gibi tam anlamıyla kendi eline alması yolunda sürekli teşvik ediliyordu. Özellikle Şemsî Ahmed Paşa ve Dârüssaâde ağası Gazanfer Ağa onu bu yolda tesir altına alıyordu. Bununla birlikte Sokullu'yu görevde bırakarak, tecrübesinden faydalandı, ancak zamanla gücünü zayıflattı ve onu etkisizleştirdi. Başlangıçta Sokullu'nun devletin sınırlarına yönelik siyasî faaliyetlere verdiği ağırlık sürdürüldüyse de giderek yeni padişahın saltanatının teminatı olabilecek büyük bir sefer açılması yolundaki fikirler güçlendi. Sokullu'nun rakipleri, böyle bir sefere taraftar olarak kolayca kazanılabilecek bir başarının yaşlı sadrazamın bertaraf edilmesini sağlayacağını ve kendilerine iktidar yolunu açacağını hesaplamaktaydı. Padişahın da böyle bir seferi arzu ettiği anlaşılmaktadır.

III. Murad'ın tahta çıkışı üzerine çeşitli devletler, İstanbul'da bulunan veya bu münasebetle gönderilen elçileri vasıtasıyla tebrikte bulunarak eski anlaşmaları yenilediler. Meselâ Venedik elçisi Soranzo, Venedik "doc"unun tebrikleriyle beraber divana 50.000 altın takdim etti. Lehistan elçisi Taranowsky de hükümeti adına tebrikte bulundu. Raguza Cumhuriyeti elçisi padişaha 12.000 altın ve gümüşten bir sofra takımı sundu. Özellikle İran elçilik heyeti hem kalabalık oluşu hem göz alıcı hediyeleriyle ön plana çıktı. İran elçisi Tokmak Muhammed Han daha İstanbul'da iken Şah I. Tahmasb, uzun süren bir saltanattan sonra hânedan üyesi ve devlet ricâli arasında iki yıldır devam eden ihtilâflar sonucu zehirlenmiş (984/1576) ve Safevîler büyük bir karışıklık içine sürüklenmişti. Bu durum açılması düşünülen seferin yönünü de belirledi. II. İsmâil'in Anadolu'ya yönelik siyasî ve dinî faaliyetlerinin artması, sınırda iki taraf ümerâsı arasında meydana gelen çatışmalar ve ilticalar seferin gö-